

GRAD POLJANE OB KOLPI

IVAN SIMONIČ

Grad Poljane ob Kolpi je stal na ravnici in deloma v bregoviti legi pod Predgradom z razgledom navzgor po Poljanski dolini in navzdol na Kolpo pod Dolom. Bil je zelo utrjen z visokim obzidjem s strelnimi linami in je bil nedostopen od Kolpe navzgor po strmem pobočju in od vzhodne strani po skalnati strmini iz Konjske drage. Po Valvasorjevem bakrorezu so grad sestavljale tri posebne stavbe: Štirinadstropni oglati stolp in dve dvonadstropni zgradbi. Grajski stolp je stal na visoki ravnici sredi z obzidjem obdanega dvorišča, niže od njega pa sta stali znotraj obzidja na zahodni strani grajska zgradba z oglatim in okroglim stolpom ter na vzhodni strani samostojna grajska hiša nad Konjsko drago. V pobočju pod okroglim grajskim stolpom je bil v voglu navzdol izbočenega grajskega obzidja zgrajen masiven okrogel obrambni stolp. Na zahodni strani obzidja je bil po pobočju navzdol vsekane v skalnata tla širok in globok jarek, čez katerega je zgoraj držal dvizni most in naprej čez drugi jarek pred vhodom v grajsko zgradbo še en dvizni most. Tretji dvizni most je držal čez globok jarek v visok grajski stolp na dvorišču.

V dobi turških vpadov je bil h grajskemu obzidju v pobočju pod gradom prizidan velik tabor, v katerega so se ljudje zatekali s svo-

jim imetjem ob turških navalih. V tabor-skem zidu so bili trije brezstrešni okrogli stolpi, in sicer dva na voglih spodnje stranice in eden sredi stranice nad Konjsko drago. Zahodni taborski zid je bil zaradi vijugavega in skalnatega pobočja nad Dolskim potokom razpotegnjen v treh stranicah. Največ strelnih lin, razdeljenih v treh vrstah, je imela spodnja taborska stranica, in sicer v zgornji in spodnji vrsti po osem ter v srednji vrsti med njima sedem lin. V taboru so si Poljanci zgradili nad 40 hišic, ki pa so bile — kot piše Valvasor — v mirnem času neposeljene in prazne. V 16. stol. se je v taboru razvil trg, ki je v razliko od mnogo starejšega Starega trga dobil ime Novi trg oziroma Novi tržič. Kot spomin nanj se je v Predgradu ohranil za hiše v pobočju pod cerkvijo sv. Florjana in Boštjana naziv Tržič.

Kdaj je bil grad Poljane — imenovan po Valvasorju Poeland ali Poellan in v slovenskem jeziku Polane — zgrajen, ni znano. Prvič se omenja šele leta 1325, a stal je že mnogo desetletij prej glede na Stari trg, v katerem se je ustanovila župnija že leta 1221, ko je še ni bilo nikjer drugod v Beli krajini niti v Kočevju. Vrh tega je bilo glede poljanskega in kostelskega gradu leta 1336 poudarjeno, da posedujeta svoje lastno sodišče že od nekdanj. Imela sta vsak svoje deželsko

1. Grad Poljane ob Kolpi po Valvasorju (Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе — 1679)

in krvno sodišče. Poljanski grad je poskrbel za primer smrtno kazni za vislice, ki so bile postavljene na stelniku ne daleč od Deskove vasi. Zato še danes imenujejo Deskovčani in Kovačevščani svoje stelnike ob nekdanjih vislicah »Gavge«. Ko je proti sredi 19. stol. več hajduških band ropalo po Beli krajini, je bil v Poljanski dolini ujet zloglasni roparski vodja Roša, sicer imenovan tudi Mihor. Poljansko krvno sodišče v Predgradu ga je obsodilo na smrt z obešenjem na »Gavgah«. Ker so bili mnogi Poljanci osumljeni sodelovanja pri njegovih roparskih pohodih, so bili vsi odrasli moški z vojaško silo prignani iz poljanskih vasi k njegovemu obešenju, da bi jim bila njegova nasilna smrt v strašilno svarilo.

Za kaznovanje raznovrstnih manj hudih zločinov je bil postavljen na ravnici zraven gradu dva metra visok kamnat sramotni steber z verigo, s katero so priklenili zločince. Živinske tatove so pri tem sramotili tako, da so jim okrog vratu obesili čreva ukradene živali, ki so jo zaklali. Tako je na binkoštni ponedeljek leta 1805 grajski birič priklenil k temu stebru 20-letno dekle in ji obesil okrog vratu čreva zaklanega jagnjeta, da se je s takšno sramotivijo nad njo maščeval odklonjeni snubec Kovačič, ki se je priselil iz Hrvatske in kupil hišo v Predgradu potem, ko je obogatel kot sodelavec s hajduškimi roparji. Po njegovem naročilu je namreč domačin Muhvič, ki se mu je vdinjal za sodelovanje s hrvatskimi roparji, zanesel ponoči v hlev njene matere, osebenjke Bare Majetič, svoje jagnje in jo potem ovadil v gradu, kot

priča pred poljanskim grajskim sodiščem pa je nastopal Kovačič in dosegel obsodbo na priklenitev k sramotnemu stebru. Zraven priklenjenega dekleta je birič na ves glas označeval mimo idočim ljudem: »Marija Majetič iz Predgrada je obsojena k sramotnemu kamnu po jutranji in deseti maši eno uro in po litanijah do sončnega zahoda, ker je ukradla jagnje.« Še istega leta se je izkazala njena nedolžnost s tem, da je Muhvič, ki je bil kot pomagač hrvatskih roparjev ob napadu na trško župnišče smrtno ranjen, pred smrtjo izpovedal, da je on s Kovačičem sokrivec njene krivične obsodbe.

Grad je bil sprva last gospodov Poljanskih in za njimi grofov Ortenburških, katerim je oglejski patriarh Bertold leta 1247 dal v fevd ribniško gospostvo in vse še brezimno ozemlje južno od njega do Kolpe. Isti patriarh je leta 1248 izročil patronatsko pravico nad župnijo v Starem trgu v Poljanah grofu Hermanu Ortenburškemu. Po izumrtju Ortenburžanov, ki so znani kot kolonizatorji kočevskega ozemlja, so leta 1418 podedovali po dedni pogodbi iz leta 1377 vsa njihova gospostva s poljanskim vred Celjani. Friderik Celjski je v svoji naklonjenosti Poljancem leta 1321 podaril Tržanom Starega trga šest kmetij v Dragi pod Sinjim vrhom. Po izumrtju Celjanov leta 1456 so številna njihova gospostva po medsebojni dedni pogodbi iz leta 1443 podedovali Habsburžani, ki so dajali posamezna gospostva najprej v oskrbo, nato v najem in končno v prodajo plemiškim rodbinam. Poljansko gospostvo z gradom Poljane, Starim trgom, sodiščem, uradom, de-

2. Auerspergov grad s sramotilnim stebrom v Predgradu (1975)

setino in mitnino, ki so jo pobirali v Knežji lipi, je leta 1457 izročil cesar Friderik III. za posojilo 2000 ogrskih dukatov v oskrbo in dosmrtni užitek Erhardu Hohenwarthu in njegovima sinoma Andreju in Štefanu. Obenem jih je zadolžil, da od dohodkov od kmetij oddajajo cesarju letno 100 funtov in 100 veder vina. Proti sredi 16. stol. so grad Poljane z gospodstvom dobili v najem gospodje Schnitzenbaumi, od katerih omenja Valvasor leta 1562 Viljema in leta 1612 barona Volka Schnitzenbauma. V najemu so ga imeli do leta 1618, ko ga je kupil od kralja Ferdinanda II. baron Janez Jakob Kisl ter ga pridružil h kočevskemu in ribniškemu gospodstvu. Leta 1641 je Kislov pastorek Jurij Jernej prodal kočevsko in poljansko gospodstvo Auerspergom, ki so v obeh gospodstvih gospodarili do odprave fevdalnega reda z zemljiško odvezo leta 1848, grad v Kočevju in Poljanah pa so obdržali do svojega propada v drugi svetovni vojni.

Stari grad Poljane v Predgradu, ki je dobil svoje ime po legi od Jelenje vasi pred njim, so 16. oktobra 1809 požgali Francozi v svojem maščevanju, ker so Poljanci z grajskimi hlapci napadli francoske vojake, pobirajoče od Napoleona naloženi davek, pod Poljansko goro pri Brezniku in Gornjem Suhorju ter na Kočevskem pri Mali gori in v Kočevju. Od starega gradu in tabora se ni nič ohranilo, pač pa je ostal star sramotilni steber z verigo pri sedanjem združenem domu. Razvaline požganega gradu so deloma porabili Auerspergi, ki so zgradili v lepši legi manjši enonadstropni Auerspergov grad, preostali uporabni material pa so odpeljali kmetje za svoje zidave. Iz kleti novega Auerspergovega gradu je držal rov do zgornje hiše na Paki, kjer so njegov izhod v novem času zasuli. Leta 1942 so partizani ta grad požgali in s tem preprečili, da bi se v njem ponovno naselili Italijani in utrdili z belogardisti. Po osvoboditvi so obnovljeni grad spremenili v

zadružni dom in v njem namestili krajevni urad, trgovino, razne organizacije, kino dvorano ter šolo, ki so jo odprli leta 1947 in ukinili ob koncu šolskega leta 1976. V zunanjo steno združnega doma so vzdali eno ploščo v spomin na zbirni center VII. in IX. korpusa NOV leta 1944 in drugo ploščo v spomin padlim gasilcem za svobodo v času NOB gasilske čete Predgrad. Za domom so splanirali ter uredili telovadišče in plesišče.

Pod grad Poljane je spadalo obširno poljansko gospodstvo, ki je obsegalo poleg Poljanske in Špeharske doline vso Poljansko goro z dolinskim robom Bele krajine od Damlja preko Tanče gore in Doblič do Jelševnika, na severozahodni strani je mejilo na kočevsko gospodstvo, kjer je obsegalo južnovzhodni del Kočevske s Spodnjim Logom, Spodnjim Pokštajnom in Lapinjem — sedanjim Podlesjem — nad Bilpo v kanjonu Kolpe pa se je stikalo s kostelskim gospodstvom. Po potoku Bilpi imenovano naselje je dobilo naziv Spodnja Bilpa kasneje po ustanovitvi Zgornje Bilpe, ki je stala z dvema hišama nad desnim bregom Bilpe do leta 1900, ko se je njen zadnji posestnik Franc Staudohar preselil v Laze v hišo s sedanjo hišno številko 5.

VIRI IN LITERATURA

1. ASRS, Neu Reformirtes Vrbar ober die Herrschaft Polan — 2. Johann W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Crain 1689, XI. — 3. Janez Vajkard Valvasor, Topographia ducatus Carnioliae Moderna. — Bogenšpek na Kranjskem 1679. Spremnna beseda in redak. B. Reisp 1970. — 4. Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 139. — 5. Krajevni leksikon Slovenije, Ljubljana 1971, str. 239. — 6. Leopold Podlogar, Črtice o belokranjskih hajdukih. Dom in svet 1908. — 7. Ivan Simonič, Zgodovina kočevskega ozemlja. Kočevski zbornik 1939. — 8. Ivan Zupanec, Pri sramotnem kamnu. Dom in svet 1895.

